

לספרות, אפנות ועין

את האחר, את היותר

מאת ידידיה פלס

ספרו הראשון של משה שירי (הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ג) קדמו לו פרסומי שירים בעתונות, וזה להיום גורחים ומתמשכים ולאזהרה רבה, בייחוד בקרב ציבור ה"צברים", המודהה עם שירת הנוף של ארץ-ישראל וכפרט של עמק יזרעאל, עם הביטוי הניתן למאומי היחיד באשר הוא ועם הזיקה למערכות החברה והעם בשונו וביגונו.

לכאורה מור: דווקא האיש המעורה בחברה, החי בתוכה ועושה למענה כאיש קיבוץ, כמורה, כמדריך, כמחבר מאמרים וכמרצה -- הוא אשר שר את שירת ה"בדידות". אותה מדורה אשר הסמל בדור הפלמ"ח ובתנועות הנוער -- וגם אצל משה בשירו את שירת הדור -- את ה"הווי", את הליכוד החברתי והרומנטיקה בחברה, הנה בשירת היחיד שלו היא "מדורה יחידה", "מדורה יתומה", "הטוה לבדה את קורי הלומה" (שירים, 15).

כתוך הבדידות בשלחות זרועות מגששות אל הזולת, אל הרע, אל הארובה, במגע מהסס נגע ונרע וחוד, נכסף ומאוס. כזה הוא, למשל, המחזור "משירי דייג בודד", מתוך בדידות, ספק רצויה ספק כפוויה ("פרוות", שירים, 126). יוצא החיפוש למגע חדש ("פנישה", 122; "מפרש לבן", 127), שספק הוא אם יעלה יפה, המחזור מסתיים במה שהוא מוטו במפורשותו: "הבדידות -- הלומי, הבדידות -- אסוני". הרי אותו כפל פנים בכפל פני "המדורה": ההתבצחות בין "אני" לבין "אנחנו" עתירה להסתוות בלבושים שונים ומתגוננים בשירחו, דווקא האדם המעורה בכל, החי באינטנסיביות ובמעורבות מתמדת את "העת" (ולא במקרה ננקטת כאן לשון אלתרמן, שהיה נערץ על משה). היה זקוק מדי פעם להתרחקות משאון הזמן והמונ, אם כדי לקנות לעצמו פרספקטיבות חדשות ואם כדי להאזין לנפשו, ועם זאת ליהו בשירתו את ההתרחשויות שהוא וחבריו היל חלק מהן (שירים) "עם מות ועלבון", "חרצץ-חש"ח", מאורעות חלפו, מאורעות באו, הנוף הפוליטי השתנה, אך יש קו ישר ורצוף משירי הדור ועד לשירי העת בקיבוץ שלפנינו. כי דרכו של משה, בחייו כבשירתו, עקבית היתה, דרך של ביקורת עצמית מתמדת, של בתיקה וגניזה מזה ושכלול וליטוש מזה, חיו ושירו הצמיחה את לבטיו -- את חיו ושירתו.

גם בשירי האהבה -- הם חלק ניכר משירתו -- שורר יחס דואלי: יסורי כמיהה ופרידה יש בהם לא נהות משיש בהם אושר האהבה בהגשמתה, יש אינה איוון עדין של צער האבדן עם רון המגע האהבה. האהבה מתבשרת רק ב"גוהות", או ב"צעפי אור", ועל סף הגשמתה מצויה "חרדת לב של אושר קרבי" (שירים, 81). אפילו בבוא רוויה לאושר, בהיולד בן ובת, בא צל המאורעות הסובבים ומאיים: "על אשרנו חורקת שיניה זועה" (שירים, 93). על שלות הקן המשפחתי מאיים החוץ, שבטופו של דבר אין מנוס ממנו. אפילו הצליל מהלך אימים: "כופה סורקה בילל סלעי סמגות", כי העולם צומד הויר בסימן סתירה טראגית: "טרופת-טרעה מול אחדים גג יוני הצחור חגות" (שירים, 99).

איתה כפילות שהיתה נחלת חיו הנפשיים ביותר של המשורר אינה אלא בבואת הוויית חיינו כעם שהולדת ושכול, נטיעה ועקירה, בנין וסתירה מתגלים בה הלילה כתופעת-תאומים שאין מנוס ממנה. השירים על העמק ונופו בבנינו, על בנים שנמלו, ובמעגל הרחב יותר, על שואת עצמנו ותקוות תחיתו משקפים את פני ההויה הזאת.

עוד שירים, הספר השני (תש"ל), הוא המשך עקבי, יוחי מבוגר, יוחר מטוחה בדינמיקה הלשונית, בתמונות בצורות, לספר הראשון. אולי יותר מבשיר ימים המוקדמים משתקפים הבדידות, הרזיגציה, לעיתים עד תחושת מפח-נפש גם בתחום דרכי החריזה והבצלול וכן בתחום הקונוטטיבי (המשקף את התעשרותו הרוחנית והרעיונית של המשורר). ובחושו עצמו עירי ונידח (כגון במחזור "שירי העני ממעש") הוא נזקק לאוכזרים רבים מתפילת ימים גוראים ומן הפיוט כדי לבקש התחשאות ונוחם. בשיר "למאכולת אש", למשל, אין הוא משאל מושגים אלה כדי לחלו אתם, אלא כדי לשמר את עצמתם הקונוטטיבית בית, "הטרופה" מוכירה את לשון הקינה של שריוט התלמוד -- "שאלי שרופה באש" --, כאשר "גאון שלווה" נשרף "בעולת שלמים" כבמעין עקידה -- "כשה", אותו יוט הכרעה הוא "יום שופר". הדובר "נרדם על ערבו" כהד לסופו של שאול המלך שנפל על חרבו ביום הכרעה ("חרח עלום"). "עפר אני בחי קל וחומר במיתתי" והנני עני ממעש" אומר הש"ץ בתפילת יום השבון הנמש, יום הדין, וב"יום שופר" (שאגב, גם דרכי חריתו כוכרים את דרכי המיט) אומר משה: "כשוב, לעת קץ הסופה, / על הארץ עפר, / היה עולמי כתבל חרופה"... בשיר אחר ("מנוסת הנחלים") שבאיתו מחזור רזיגנטיבי בא ארמו לקהלת, כגון: "ראיתי / אני את מנוסת הנחלים / כמקרה מבוסת הגיכות / -- / שמה הם שבים ללכת / כל ערוצי ההרבים".

במחזור "באר נטושה", הנועל את עוד שירים, מעוצבת הבדידות-כנוף, או, אם נרצה, מופיע הנוף כתמונות בדידות, שהרי שוב אין ידע מהו המדמה וכה המדומה. המחזור מתאחה בהצטננות, בסגירת מעגל-עצמו. התיאור, או הסיפור הפותח -- של עץ האלה אשר על מי הבאר הנטושה -- הוא המסיים, ב"עזובת ערירים", ובנדאי לא במקרה, את המחזור ואת הספר כולו: "גוע אלת שחוח / למרגלות באר נטושה".

אף השירים שכתב משה למכתב "זוטא" שלו, שראה אור בסמוך לאחר מותו, ערוכים מחזוריים מחזוריים, המשקפים את שני הצירים (ולאו דווקא קטביים) שסביבם תגו מעגלי חיו ושירתו. שם הספר -- נזוהת אהבה ושכול -- יחפרש לאמור: יש גוהה, ולו גוהה, בשכול; יש תוגה ולו נוגהה, באהבה. ולפיכך, בודאי בסיונת מכון, ספח למחזור הבאלאדי "שיתית עוררים מן המרחק" (מתוך עוד שירים) את השיר "ציפיה" (מתוך שירים), שיש בו ביטוי תמציתי לבדידות ולשברה (חריט משמע) גם יחד. הארכיסקטורה של הספר, מתכונת מחזורי השירים, לאמור, הרצון לאחד וללכד, לקשר ולאחזת תופעות זיים ונוף לאחדות זו הקרויה בצירופה השלם, האינטגרטיבי, החיים, ובחיקויה: האמנות, -- היא יסוד מוסד בשירתו של משה סנקין, במבט סקיף יש במכלול נסיון -- חתירה שכתיו של האדם אף היא נדונית מראש לחוסר השלמה -- להביע כוליות אורגנית זו שהיא האדם, על שלמותו ועל הסתירות שבו, באהבה ובבדידות, במלחמה וברעות, בשמחה ובאבל, גם נוף המולדת הוא האדם, החי בו ובאדמתו הוא קובר את רעיו, אליו הוא בורח כמצוקתו, עמו הוא מתיחד בלבטיו, ובו הוא חוזר ומיטהר ונצרף להתחדשות, בשירים רבים (ביחוד בעיר שירים) מתבטאת התפיסה האחדותית הזאת גם בדרכי החריזה

המורכבות, כאשר התרזים מתוהזדים בין טורים המקבילים במקומותיהם בבתי שיר שונים, ולא בבתים עצמם, כך נמצאים הבתים נשענים זה על זה, מאוהדים ומאוהים. העורכים * ראו, איסוא טעם לערוך גם את הקובץ מן העזבון אפסרי הכיטופי, במתכונת של מחזוריים, כאן באים שירים מאוחרים בצד שירים שהיו גנוזים זמן רב, גם גנוי סופר יש להם עת לפרסום, בבחינת "ענה מותר, ואולי -- צדיך". נגינות ידועות -- כאן גבר קולן: הקשר לנוף, ואולי ביתר גידור, של נוף הגלברע, מגיע כאן לידי ביטוי מסכם ומסונם, ובצד נימת הבודד במודעיו, שקיבלה כאן יתר תוקף, של דברי גביא המוכיח בשער, מתגלות נימות אישיות כמוסות, שיש בהן לחזור ולהאיר באור חדש גם את שיריו משכבר וגם את אישיותו של המשורר. מבחינה זו יוכר מקום מיוחד לשיח המשורר-האב עם הנצורה הבת, בחותם אישי מובהק, כה מלא חרדות מזה וייהולים מזה, בערגה מהססת למגע ולהבנה...

ומן הפרט אל הכלל: הכמיהה והחרדה להגיע, לנגוע; הציפיה אשר סרם חדע שברה; התקוה הכלואה באידיעה; הנגוהות המקדמים את האור ועדין לא יבואו -- כל אלה יצרו בשירת משה מעין הוויית נבו, שאיפה לשלמות מבלי להשיגה, חנועה נצחית אל ומפח-נפש מגזירת היות-תמיד בסרם. בשיר "אפסרי הכיטופים" מקבלת הויה זו חנופה, חנופת פריצה בלומה, מעין חויה פרומית-אית, מרתקים כוחות חיצוניים חזקים מן המשורר, עזים מן השיר, -- לבל ימריא כאוותו, לבל יהי כאחד מ"אובדי-החופשת-עצמם-לדעת"...

האיש איננו, שירתו תמשיך להטש תמיד: את האחר, את היותר, את שכבר הלך ולא חזר.

(אחרית-דבר לספר עזבון שירתו של משה סנקין, העומד להופיע בהוצאת הקיבוץ המאוחד)